

Рад примљен: 5. 4. 2024.
Рад прихваћен: 8. 5. 2024.Оригинални
научни радГоран Н. Зељић¹
Љубица Д. ВесићУниверзитет у Београду,
Факултет за образовање учитеља и васпитача, Београд, Србија

Књижевнојезичка норма у Речнику српског језика (Једнотомнику) и наставна пракса

Резиме: У раду је саљедано месћо Речника српској језика (Мајица српска, 2007/2011/2018) међу нормативним приручницима којима се подржава српска књижевнојезичка норма. Осим правописних приручника (Правописа српској језика, Мајица српска, 2010) и граматики (Нормативна граматика, Мајица српска, 2022), у сировођењу стандардизације дитину улоју заузимају и дескриптивни једнојезични речници књижевной/стандардној језика, какви су шестомомни речник МС/МХ (1967–1976), ше једномни Речник српској језика (МС, 2007/2011/2018). За попреде рада одабрано је више речничких одредница/лема у чијем речничком чланку постоје грамеме и граматичке карактеристике које су део књижевнојезичке норме, и шо ознаке рода, броја, морфолошких и морфонолошких облика и сл. Циљ рада је дио да се утврди које граматичке карактеристике су истакнуће у Једнотомнику и да ли су оне усклађене са граматичком и правописном нормом и како се на ше карактеристике може указати у настави српској језика на школском и универзитетском нивоу.

Кључне речи: српски језик, књижевнојезичка норма, Речник српској језика, настава српској језика

¹ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs;

 <https://orcid.org/0000-0003-4720-8784>

Copyright © 2024 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Стандардни или књижевни језик у науци о језику представља језик са утврђеном језичком нормом, која се састоји од ортографске, ортоепске, морфолошке, синтаксичко-семантичке и лексичке норме (Radovanović, 1986, str. 186) и насупрот којој стоје нестандардни језички варијетети (Bugarski, 2003) попут дијалектизама и регионализама, социолеката и сл.

Главна правила једног стандардног језика утврђена су у нормативној граматичкој, у правопису који обухвата ортографску норму (правила о писању) и речнику тога језика (Škiljan, 1987, str. 148). У наставној и општој пракси за питања у вези са стандардним језиком по правилу одговори се траже у прва два приручника – најчешће у правопису, па граматичкој, док се дескриптивни речник (у нашем случају шестотомни и једнотомни речници МС) користи искључиво у вези са значењем речи или акцентом. Циљ овог рада је да покажемо да његова примена у тим праксама може бити шира.

О Речнику српског језика (Једнотомнику)

Речник српског језика, познат под називом *Једнотомник*, представља дескриптивни једнојезични општи речник српског језика. Ово је најмлађе лексикографско дело ове врсте, с првим издањем из 2007. године (Матица српска), у коме је обрађено око 85.000 речи. Пошто је настало по концепцији која је коришћена у Матицином шестотомнику (*Речник српскохрватског језика*, Матица српска–Матица хрватска, Нови Сад, 1967–1976), који се сматра незваничним нормативним приручником (Dragičević, 2012, str. 78), и овај речник се може сматрати нормативним. О његовој улози у наставној пракси већ је писано (Dragičević, 2005; 2012). Имајући у виду његову везу са шестотомним Матициним речником (који се због већег броја обрађених речи

(око 150.000), по питању нормативности, може сматрати допунским приручником), и *Једнотомник* се може користити као ортоепски приручник којим се утврђује нормативни акценат обрађених речи, као ортографски приручник (велико/мало слово; спојено/одвојено писање), затим може бити показатељ граматичке категорије (којој врсти реч припада и сл.; Dragičević, 2012, str. 78; Vesić, 2022), а у издању *Једнотомника* из 2011. године у речнички чланак унети су и карактеристични граматички облици, посебно именица и глагола, односно најзначајнији облици који у говорној и писаној пракси често могу изазивати дилеме шта је нормативно, што је и наглашено у његовом предговору (Rečnik SJ, 2011, str. 7).

О речничком чланку и грамама

У литератури *речнички чланак* је одељак у речнику посвећен лексикографском опису једне лексеме са својом левом (реч/одредница или лема) и десном страном (језичке информације о обрађеној речи; Milosavljević, 2020, str. 15; Tafra, 1994; Dragičević, 2007, str. 30–32; Dragičević, 2012, str. 78). Међу тим језичким информацијама значајно место (имајући и виду књижевнојезичку норму) заузимају, поред ортоепских информација (нормативни акценат), код за изговорни варијетет (екавски или ијекавски) и код за врсту речи. За индеклинабилне речи као што су предлози, прилози и везници, врста речи се наводи одмах иза одреднице, деклинабилне речи се идентификују уз помоћ граматичких категорија: именице ознаком за род (и у загради неке од карактеристичних граматичких особина, односно неки од облика који је у вези са алтернацијом акцента или са неком од морфофонолошких карактеристика) (Vasić i Nejšebauer, 1999, str. 283), глаголи глаголским видом, придеви облицима за сва три рода, док се код бројева, заменица, узвика и речца врста најчешће наводи у

оквиру граматичке дефиниције (Ristić, 1995, str. 69). Те граматичке ознаке као граматичке компоненте лексичког значења називају се *грамеме* (Dragičević, 2007, str. 57) и представљају саставни део семантичког садржаја лексеме (Gortan-Premk, 2004, str. 44) тиме што дају категоријално-граматичке информације, којима „се пружа информација о врсти речи, о роду и броју код речи које имају род и број и о другим граматичким карактеристикама” (Gortan-Premk, 2013, str. 32). Грамема и друге граматичке информације обично се наводе између одреднице и система дефиниција и нарочито су инструктивне за усвајање граматичке норме (Ristić, 1995, str. 70).

Методолошки оквир истраживања

Циљ. Циљ спроведеног истраживања био је да се у *Речнику српској језика (Једнојтомнику)* сагледају граматичке ознаке као граматичке компоненте лексичког значења – *грамеме* као саставни део семантичког садржаја лексеме.

Задачи

1. Анализирати заступљеност граматичких карактеристика анализираних речи (одредница у *Речнику српској језика*).
2. Утврдити постоји ли њихова нормативна усклађеност с другим нормативним приручницима (посебно актуелним правописом Матице српске).
3. Утврдити које би граматичке карактеристике могле бити додате у оквиру речничке одреднице.
4. Утврдити на који начин би се резултати ове анализе могли укључити у наставу српског језика за студенте учитељских и педагошких факултета.

Методе, технике и инструменти истраживања. Формулисани циљ и задаци истраживања условили су да се планирано истраживање спроведе коришћењем дескриптивне мето-

де. Примењена је техника анализе садржаја, а за прикупљање података протокол анализе документације.

Узорак истраживања. Анализом садржаја обухваћени су нормативни приручници српског језика којима је подржана српска књижевнојезичка норма, и то прво *Речник српској језика* (изд. 2011), *Правопис српској језика* (Pešikan i sar., 2010; коришћено изд. 2013) и *Нормативна граматика* (Piper i sar., 2022).

Анализирани корџус. У избору одредница које ћемо анализирати руководили смо се нашом наставном праксом и уоченим огрешењима у општој пракси – на које се делом указује и у језичким приручницима (Stanić i Moračić, 1989; Simić, 1998; Ivić i sar., 2004). Анализом су обухваћени примери којима се илуструју најважније граматичке области као што су фонетика, морфонологија и морфологија са творбом речи. Систем представљања граматичких карактеристика одредница анализираних је кроз поделу на врсте речи, те су приказане најважније променљиве речи – именице, глаголи и придеви.

У спроведеној анализи ексцерпирани смо и примере из књижевних дела, штампаних и електронских медија. Наведеним примерима илустроваћемо огрешења о књижевнојезичку норму.

Анализа и интерпретација резултата истраживања

Облици речи са морфонологијом

А) Именице

- **жљрка** ж (дат. жљрки и жљрци; ген. мн. жљрки) (Rečnik SJ, 2011: 359), неусаглашено са Pešikan i sar., 2013, str. 316; дат./лок. само -ки)

Речник и Правопис у овом случају нису усаглашени. *Речник* бележи и лик са алтернацијом *к:ц* (сибиларизацијом) који се, иако у го-

ворној пракси преовладава и иако нема системских препрека да се то решење не сматра нормативним, наводи у загради, чиме се обележава његова неравноправност у односу на лик без гласовне алтернације. У *Правопису* су се вероватно руководили аналогijом са им. које имају секвенцу -урка попут *ћурка* (дат./лок. *ћурки*; *Pešikan i sar.*, 2013, str. 473; исто у *Rečnik SJ*, 2011, str. 1331; дублетно у: *Piper i sar.*, 2022, str. 90) и сл., па би се пример који смо забележили (с обликом локатива *журици*) сматрао супстандардом (исто у: *Piper i sar.*, 2022, str. 90). Нпр.:

Најбоља модна издања на „Венити фер” журици (*Politika*, 14. 2. 2024)

- **издaвaч**, -ача м (инстр. -ачем) (*Rečnik SJ*, 2011, str. 438)

У инструменталу јединине именица на -ач доћи ће до алтернације *о:е*, која ће се јавити и иза других меких (предњонепчаних) сугласника, попут *смућ* – *смућем*, *миш* – *мишем*, *муж* – *мужем* сл. (*Piper i sar.*, 2022, str. 79), па је супстандардно *издавачом* (инстр. јд.). Нпр.:

Када је реч о преводу на српски, свакако бих му се обрадовао, али бих се мање изненадио да са мојим америчким издавачом са таквом иницијативом контактира неко из Кине, него неко из наше земље (*Politika*, 25. 5. 2017).

У *Правопису* није забележен овај пример, али су дате друге именице на -ач у инструменталу јд., попут *оснивач* (в. *оснивалац*, *Pešikan i sar.*, 2013, str. 401), *увршач* (*Pešikan i sar.*, 2013, str. 474), *удварач* (*Pešikan i sar.*, 2013, str. 475) и у њима се алтернација *о:е* доследно врши.

- **нoвине** ж мн. (*Rečnik SJ*, 2011, str. 822)

Именица је плуралија тантум (у *Речнику* се то бележи ознаком *мн.* иза одреднице), па је облик јединине нерегуларан, што је забележено и у *Правопису* (*Pešikan i sar.*, 2013, str. 390; исто и у: *Piper i sar.*, 2022, str. 89). Погрешна је, дакле, њена употреба у једнини:

Денис Фједоров у интервјуу руској дневној новини „Комерсант” осврнуо се јуче и на пројекте који се тичу Србије (*Politika*, 8. 2. 2021).

Ова именица, као и друге које имају само облике множине (*ћоући враћа, ћанћалоне, кола* и сл.) или које означавају нешто што иде у *ћару* (*рукавице, цицелe, чараје, скије*), квантификује се бројним придевом – двоје новине (исто *ћроје наочаре, двоја враћа, двоја кола, двоји свачио-ви* у знач. „две групе сватова”) и сл., што је такође приказано у *Речнику* (в. нпр. бројни придев *двоји, -е, -а* (237)). С тим у вези, *Речник* бележи и именицу *ћар*, која се користи у конструкцији с основним бројем и именицом која се квантификује (*два ћара цицела* ум. *двоје цицелe*) уместо конструкције с бројним придевом (**пaр** м (ми. *пaрови*) 1. а. (у ген. мн. уз бројеве и количинске прилоге: *пaри*) два истоветна, истоврсна предмета који се употребљавају заједно, заједнички чине целину: ~ *цицела, ~ минћуша, ~ очију*), (897).

- **запaљење** с мед. (*Rečnik SJ*, 2011, str. 390)

Од граматичких карактеристика дата је само ознака рода (средњи). Ова одредница у вези је са глаголом *зaйaлћићи* за који су дате следеће граматичке карактеристике – презент *зaйaлћим* и трпни гл. придев *зaйaлћен* (*Rečnik SJ*, 2011, str. 390), где видимо и како је у ствари настала именица *зaйaљење*. Наиме, она се гради од трпног придева (инф. основа *зaйaли-* + *-ен* > *зaйaлијен* > *зaйaлјен* > *зaйaљен*; укидање хијата или зева и алтернација *л:љ* – јотовање) додавањем суфикса *-је*: *зaйaљен-* + *-је* > *зaйaљење*. На исти начин настају и друге (глаголске) именице попут *дељење, одељење, обољење* и сл., што је забележено и у *Правопису* (*Pešikan i sar.*, 2013, str. 298, 394, 396). У пракси се јавља погрешан лик *зaйaлење*:

Могу да имају запaлење плућа (*Blic*, 13. 11. 2020).

- **oтпaдак**, -атка м (ми. *oтћићаци, iен. oтпaдaкa*) (*Rečnik SJ*, 2011, str. 884)

Именице на *-дак/-џак* су бројне у српском језику, а у промени јавља се више гласовних алтернација, што у пракси доводи до огрешења о норму. *Речник* у граматичком опису речи *оџиџа-дак* даје уобичајене облике за промену именица, и то генитив једнине (*оџиџаџка*; са алтернацијама *а:џ* – неп. *а*; *г:к* – једн. сугласника по звучности), те номинатив множине (*оџиџаци*; са алтернацијама *а:џ* – неп. *а*; *г:к* – једн. сугласника по звучности; *џ:џ* – губљење сугл.), који се управо у пракси јављају у погрешним ликовима (ген. јд. *оџиџаџка*, в. Zeljić, 2020; ном. мн. *оџиџаџци), што је забележено и у *Правојису* (Pešikan i sar., 2013, str. 402). Пример огрешења о норму:

Најуплашенији и најагресивнији су управо они конвертитски отпатци (Danas, 3. 6. 2023).

- **радио**, *радија* м (инстр. -иом) (Rečnik SJ, 2011, str. 1083)

Од граматичких карактеристика *Речник* издваја инструментал једнине у коме нема уметања сонанта *ј* између самогласника *и* и *о* (исто *сџуџо*, в. Rečnik SJ, 2011, str. 1254), што је дато и у *Правојису* (Pešikan i sar., 2013, str. 432). У инструменталу једнине испред наставка *-ом* јавиће се сонант *ј* само ако је он део граматичке основе и тада ће у ствари доћи до алтернације *о:е* (попут *џакси*, *џаксија*, инстр. *џаксијем*). Правило је, дакле, да се између *и* и *о* сонант *ј* не пише: *дио*, *фиока*, *иоле*, *камион*, *сџадион*, *сценарио* (Ivić i sar., 2004, str. 97), *Токио* (у промени *Токио*, *Токија*, *Токију*, али инстр. *Токиом*, нпр. *Шеџам Токиом*.), па је инстр. са *ј* нерегуларан.

Емисију реализујемо са Радијом Републике Српске из Бањалуке и Радијом Нови Сад (RTS, 17. 12. 2021). Шетајући Токијем, тешко да можете и да пребројите продавнице за кућне љубимце (BBS, 23. 5. 2022).

- **тачка** ж (дат. *тачки*; ген. мн. *тачкака*) (Rečnik SJ, 2011, str. 1280)

У загради су дата два важна облика, а) датив једнине, у коме нема алтернације *к:ц* (сиби-

ларизације), и б) генитив множине са непостојаним *а* ум. *џачки*). Оба облика дата су и у *Правојису* (Pešikan i sar., 2013, str. 466). Овде нам је у фокусу генитив множине *џачака*, који нема свој дублетни лик *џачки* (попут *квочка*, *мачка* и сл.), па би следећи пример био супстандард.

Пицељева Коцка, гледано из тог аспекта, јесте, дакле, *жижа*, *жариште* тачки гледишта (Kiš, 1995, 154).

- **чџнилац**, -иоца м (ген. ми. *чџнилаца*) (Rečnik SJ, 2011, str. 1484)

Речник (као и Pešikan i sar., 2013, str. 501) као карактеристичан облик наводи генитив множине (*чџнилаца*), који се у пракси јавља са осномом на *-оц* (вероватно аналогјом према генитиву једнине – (*ог*) *чџниоца* или према номинативу множине), што је нестандардни облик. Исто тако у пракси ће се иста основа наћи и у номинативу једнине (ум. на *-лац* јавља се на *-оц*), о чему сведоче следећи примери:

У фокусу овогодишње кампање је вода као неопходни чџниоц живота (Politika, 13. 10. 2023). Он је мишљења да је за разрешење кризе потребан много шири напор од стране свих међународних чџниоца (Politika, 10. 5. 2016).

Забележили смо и пример именице на *-лац* *сџасилац* у комбинацији са именицом *ваџројасац* у мн.:

Још 18 ваџројасаца-спасиоца се упутило у Грчку ради обуздавања ватрене стихије (Tanjug, 28. 8. 2023).

Б) Придеви

- **топао** (топал), -пла, -о (Rečnik SJ, 2011, str. 1299)

Нпр. Капут је мек и топал (Radičević, 1986, str. 52).

И *Правојис* бележи овај придев са исто дублетним ликовима (као *обал/одао* и *џодал/џодао*; Pešikan i sar., 2013, 52; у: Piper i sar.,

2022, str. 39 придеви *шoйao* и *шoгao* само са финалним *o*), насупротив системским решењима са алтернацијом *л:o* (попут *весeo*), с тим што друго решење (без алтернације *л:o*) код придева *шoгao* у Речнику није забележено (уп. за прид. *oбaл* – Реџник SJ, 2011, str. 830 и *шoгao* – Реџник SJ, 2011, str. 931), мада у пракси налазимо примере:

И ти ниси отворен и срдачан, ти си пoдaл (Давићo, 1953, str. 45).

- **рoзe** прид. непром. нем. ружичаст: ~ хаљина. (Реџник SJ, 2011, str. 1148)

Германизам *розе* (ружичаста боја) као врста речи припада придевима (домаћи еквивалент *ружичастий*). *Правoйис* не бележи овај придев, па се у вези са нормативношћу ове речи руководимо Речником (*розе цемјер, розе хаљина, розе вратња*). У *Српском језичком ириручнику* (Ivić i sar., 2004, str. 296) поред *розе* наведен је и лик *роза*, али као основни облик, такође без промене. Дакле, овај придев је индеклинабилан, попут сличних придева страног порекла (*браон, шeтeтљив, oкep* и сл.), мада се у пракси бележе примери са променом (нпр. *рози цемјер*), што је и очекивано јер се дати придев уподобљује систему (као *шлaви цемјер*).

Изаберите Live colour lift, у L77 страствено рoзoј нијанси (DM, 2024). Ако сте фан розе боје и волите да облачите своју дечицу у рoзo овде ћете наћи инспирацију. Дечица у рoзoм су напросто неодољива (Vebac.com, 30. 11. 2016).

- **прoтeстнй**, -ā, -ō, који се односи на протест, који је у вези с протестом: ~ поворка, ~ резолуција. (Реџник SJ, 2011, str. 1061)

Речник овде даје сва три рода у једнини. Код придевских изведеница суфиксом *-ни/-ан*, „где је суфикс *-ни* заправо одређени вид суфикса *-(a)н*” (Piper i sar., 2022, str. 274) од неких именица са сугласничком групом *сij* у финалној позицији (*азбeстij – азбeстijни, aористij – aористijни, конijрастij – конijрастijни*) неће доћи до губљења сугласника *ij* (*шoрoшћaвaњa шруje сijн*) у про-

мени (нпр. у одређеном виду придева: *шpoшeстijни мaрши, шpoшeстijнoј мaршa, шpoшeстijнoм мaршy* итд.; *шpoшeстijнa шeтњa, шpoшeстijнe шeтњe, шpoшeстijнoј шeтњи* итд.; *шpoшeстijнo oкyшљaњe, шpoшeстijнoј oкyшљaњa, шpoшeстijнoм oкyшљaњу* итд.), што бележи и *Правoйис* (Pešikan i sar., 2013, str. 429). Следећи примери су нерегуларни:

У Београду су данас највећа и најбројнија такси удружења заказала прoтeстнy вoжњy (Blic, 30. 9. 2019). Прoтeстнo oкyшљaњe у Краљеву као знак солидарности с протестима у Београду (TV Insajder, 28. 12. 2023). Прoтeстни мaрш (...) против планова владе премијера Бењамина Нетанјахуа да реформише правосудни систем (Fonet, 21. 7. 2023).

У неким случајевима чување групе *-сijн-* је још јасније значењски мотивисано, јер се прави разлика између два придева, нпр. *шрсijни* (од *шрсij*) и *шрсни* (од *шрca*) (Реџник SJ, 2011, str. 1068; Pešikan i sar., 2013, str. 43). У пракси се прави, погрешно, аналогија са придевима типа *мaсijан, шoсijан* и сл., код којих долази до губљења сугласника *ij* (алтернације *ij:ø*), како у промени у мушком роду (*мaснoј, мaснoм* (јд.), *мaсни, мaсних, мaсним* (мн.)), тако почев од номинатива једнине па даље и у женском и средњем роду оба броја (*мaснa/мaснo, мaснe, мaснoј* итд.).

Додаћемо још неколико примера придева овог типа. Придев *рoдустijан* има дублетне ликове у промени, па је нормативно *рoдусни* и *рoдусijни* (Реџник SJ, 2011, str. 1146; Pešikan i sar., 2013, str. 429; Piper i sar., 2022, str. 135), јер није изведен од именице са *сij* у основи (Pešikan i sar., 2013, 43; Piper i sar., 2022, str. 135). Речник и *Правoйис* нису уједначени у вези са придевом *шрсijрасijан* (*-сна*) у чијој је основи именица *сijрасij*, јер Речник бележи само ово решење (Реџник SJ, 2011, str. 1033), док *Правoйис* дозвољава дублет – *шрсijрасан* и *шрсijрасijан*, јер је „изгубљена свест о вези са *сijрасij*” (Pešikan i sar., 2013, str. 427; в. и: Piper i sar., 2022, str. 135).

Наравно, ово је примењено и у негираном лику (*нейрисџрасџан/нейрисџрасан*).

Г) Глаголи

- **довести**² (двести), -везѣм (аор. довѣзох, дѣвезе; р. пр. дѣвезао, дѣвезла (довѣзла); трп. довѣзен, -ѣна; пр. пр. довѣзавши и дѣвезавши) свр. прел. (Rečnik SJ, 2011, str. 280)

Међу представљеним простим глаголским облицима глагола *довести* у значењу „допремити нешто превозним средством” (презента, аориста, радног и трпног глаголског придева и глаголског прилога прошлог) у наведеном значењу за књижевнојезичку норму посебно је важан глаголски придев трпни *довезен* у коме нема услова за алтернацију *з:ж* (јотовање), која се јавља у супстандарду, нпр.

Довежен са тешким повредама (B92, 30. 01. 2024).

Супстандардни облик настао је по аналогiji са гл. придевом трпним несвршеног глагола *довозити* – *довожен* (*довози-* + *-ен* > *довозиен* > *довозјен* > *довожен*), код кога се јавља алтерн. *з:ж*. Исто важи и за све глаголе тога типа: *донети*/*доносити*, *йревести*/*йревозити*, *йренети*/*йреносити* и сл., што је такође забележено у *Речнику*. Наведени примери забележени су и у *Правојису*.

- **засукати**, засучѣм свр. (Rečnik SJ, 2011, str. 401)

За овај глагол *Речник* бележи презент (1. л. јд.), док остали облици нису дати. У говорној и писаној пракси појављује се неколико облика овог глагола који су нерегуларни. У вези са презентом, то је 3. л. мн. *засуку* (Све то функционише заиста изванредно, али изгледа да нису баш ови вољни да поштено засуку рукаве (Navzijević, 2005, 177)) и *засукају* (Млади селектор и његови најближи сарадници Васиљевић и Вукашиновић, спремни су да „засукају рукаве” (Politika, 20. 4. 2016)), међутим, правилан облик 3. л. мн. пре-

зента је *засучу*. Са становишта књижевнојезичке норме важан нам је и императив овог глагола, јер се у пракси јавља нерегуларно решење са алетрнацијом *к:ц* (сибиларизацијом): Засуци рукаве, па ринтај ко звјер (Ćosić, 1982, str. 124). Засуци рукаве. (Davičo, 1979, str. 99).

Нормативно решење је *засучи* (2. л. јд.), које смо добили додавањем наставка *-и* на презентску основу (*засуч-* + *-и*), што бележи и *Правојис* (Pešikan i sar., 2013, str. 321).

До појаве наведених супстандардних облика (*засуку*, *засукају* и *засуци*) долази вероватно аналогijом према промени глагола прве врсте. Наиме, у промени глагола прве врсте који се у инфинитиву завршавају на *-ћи*, у презенту долази до појаве алтернације *к:ч*, а у императиву до алтернације *к:ц*. Међутим, инфинитивна основа глагол *засукаити* се завршава на *-а*, а презентска на *-е*, што га сврстава у другу глаголску врсту, те у презенту заправо долази до јотовања (Stevanović, 1986, str. 330–337).

- **обојити**, обојѣм (имп. обој) свр. 1. премазати, натопити бојом. (Rečnik SJ, 2011, str. 834)

Поред стандардног презента, наведен је и императив глагола *обојити*, који се у пракси јавља у лику *обоји*.

Душанка Савић-Арацки, *Цвѣтна дојанка – обоји, сазнај и научи* (Београд: Dеху Со, 2022). Обојимо револуцију (Danas, 16. 7. 2023). Ако желите да истакнете један зид, обојите тај зид светлијом бојом од осталих зидова и плафона (Nova S, 16. 1. 2024).

Императив се изводи додавањем наставака а) *-ј* (за глаголе чија се през. основа завршава на *-а* (*чиџаити*: *чиџамо* – *чиџа* + *-ј* > *чиџај*); б) *-ѳ* (за глаголе чија се през. основа не завршава на *-а* и тај самогласник се изоставља, а последњи сугласник (сонант) основе је *ј* иза самогласника који није дуг (*дројаити*: *дројѣ* – *дрој* + *ѳ* > *дрој*); в) *-и* (за глаголе чија се през. основа не завршава на *-а* и тај самогласник се изоста-

вља, а последњи сугласник (сонант) основе је *j* иза дугог самогласника (*уро*давај*и*: *урод*ајемо – *урод*аје – *уро*дај- + -и > *уро*даји) за 2. л. јд., односно -*јмо*/-*о*мо/-*имо* и -*јше*/-*о*ше/-*и*ше за 1. и 2. лице множине (Piper i sar., 2022, str. 190–191), па глагол *одо*ј*и*ти (3. л. мн. през. *одо*је) има императив *одо*ј, *одо*јмо, *одо*јше, попут *дро*ј (*дро*јај*и*ти), *изво*ј (*изво*јај*и*ти), *осво*ј (*осво*јај*и*ти) и сл., који се у пракси такође јављају у супстандардном облику *изво*ји, *осво*ји и сл. (Zeljić, 2021). У анализи решења у вези са императивом скрећемо пажњу и на још неколико глагола које Речник такође обрађује попут *од*шиј*и*ти (Rečnik SJ, 2011, str. 851), *на*виј*и*ти (739), *ид*иј*и*ти (959), те са дублетним ликом у имп. глагол *раз*у*ме*ти (разумеј/разуми; 1104). У *Правойису* није забележен глагол *од*о*д*ји*и*ти, али су наведени облици императива глагола *од*виј*и*ти (*од*виј; str. 395), *ид*иј*и*ти (*ид*иј; str. 416), али, иако је забележен, глагол *раз*у*ме*ти (str. 434) није дат у императиву.

- **о**ж*е*ни*ти*, *о*жен*и*м свр. (некога) наћи некоме жену, учинити да неко (обично син) ступи у брак. • се склопити брак, ступити у брак (о мушкарцу). (Rečnik SJ, 2011, str. 851)

Речник овде наводи рекцију глагола *о*же*ни*ти као прелазног глагола (акузатив без предлога), али са значењем у вези са мушком особом (*о*жени*ти* сина), док су примери из праксе попут *о*женио жену граматички и семантички погрешни:

Ед Ширен *о*женио другарицу из детињства и посветио јој песму (Nedeljnik, 13. 7. 2019).

У овом значењу које се у таквој реченици даје требало је употребити повратни глагол *о*жени*ти* се (*о*женио се женом/другарицом из детињства и сл.) (в. Ivić i sar., 2004, str. 145). У *Правойису* не налазимо овај глагол, а наведени приручник ни не даје рекцијске карактеристике.

Са супстандардном употребом у пракси се јавља на исти начини глагол *од*мо*д*ри*ти* (*од*мо-

р*и*м свр. 1. прел. (некога, нешто) омогућити некоме одмор, предах: ~ коње, ~ војску). Нпр.:

Морам да одморим неколико недеља (Sportski žurnal, 22. 4. 2023)

Овде је потребно употребити повратни глагол *од*мо*д*ри*ти* се (ослободити се умора, повратити снагу, радну способност, енергију (починком, предахом). (Rečnik SJ, 2011, str. 846).

- **по**д*у*пр*е*ти јек. под*у*пријети, под*у*пр*е*м (аор. под*у*пр*е* јек. под*у*прије; имп. под*у*при; р. пр. под*у*про, -р*л*а; трп. под*у*пр*т*; пр. пр. под*у*пр*е*вши јек. под*у*пријевши) свр. (Rečnik SJ, 2011, str. 940).

Међу наведеним глаголским облицима за књижевнојезичку норму посебно је важан облик радног глаголског придева *ид*о*у*и*ро*, јер се у писаној и говорној пракси, погрешно, јавља решење са *е*о – *ид*о*у*и*ре*о/*ид*о*у*и*р*ела, као решење које је у складу с нормом, по угледу на однос ликова *до*и*о* – *до*и*а*о, *ре*ко – *ре*као и сл.

Неко се досетио и поставио шипове како би подупрео зидове (Telegraf, 11. 11. 2022). Информацију је подупрела и вест да ће Федун (66) ускоро напустити функцију потпредседника Лукоила (Sputnik Srbija, 29. 6. 2022).

Исти процес јавља се, опет погрешно, и код глагола с основом *до*с*и*ти (*до*с*и*ти, *за*до*с*и*ти*, *на*до*с*и*ти*, *ид*ро*до*с*и*ти, *ид*до*с*и*ти*), код којих налазимо решења са дуплираним финалним самогласником (*удо*о) у мушком роду јд. уместо регуларног завршетка -*до* (Rečnik SJ, 2011, str. 99), *за*д*о* (364), *на*д*о* (736), *ид*р*о*д*о* (1039), *ид*д*о* (1335), које *Правойис* не бележи.

А које Пригожин, који је, како Путин каже, забоо нож у леђа (Danas, 24. 6. 2023). Жели учинити (...) тако што би се набоо на колац (Petrović, 2000, str. 390).

Закључак

Шта је показала анализа одабраних примера? Граматичке карактеристике у *Речнику српског језика* изражавају у највећој мери избор оних облика који у говорној и писаној пракси могу довести до дилема (шта је нормативно/исправно), те због тога овај речник представља још један нормативни приручник, који, и у том аспекту, истиче књижевнојезичку норму. Избор граматичких карактеристика датих у оквиру речничког чланка спроведен је доследно за све представљене врсте речи, те, имајући у виду намену овог приручника, нисмо нашли одредницу којој би се могла придодати још понека граматичка карактеристика која би била релевантна за књижевнојезичку норму. Код глагола нису представљени сложени глаголски облици, па је тако изостао футур I, који је нормативно битан због глагола на *-ћи* у инфинитиву (типа *рећи ћу* а не **рећићу*) јер би то превише проширило речнички чланак. На основу приказане речничке обраде анализираних лексема може се видети да речник, поред ортоепских, пружа многе нормативне информације попут: ортографских (слово *ј* у речима страног порекла; гласовне алтернације и др.), морфонолошких (гласовне алтернације у појединим падежним облицима или глаголским), морфолошких (врста речи, граматичке категорије, суплетивни облици, плуралијатантум и начин њихове квантификације итд.) и синтаксичких (рекција глагола). Тиме смо показали и да се уобичајена употреба *Речника* у вези

са ортоепским правилима (нормативним акцен-том) може проширити и на граматички аспект (и морфолошки и морфонолошки), те да је у тим решењима *Речник* у највећој мери усклађен са *Правойисом* МС и у пракси му може представљати релевантну допуну, јер својим обимом (већи број одредница у односу на правописни речник) даје конкретну информацију о некој речи и њеним граматичким карактеристикама. И управо због тога процес ортографског нормирања језика мора укључивати и консултовање речника књижевног језика попут *Речника српског језика*. Осим тога, важно је подићи свест и других потенцијалних корисника речника да било које језичке недоумице и празнине у знању могу решити и консултовањем речника (Prčić, 2016, str. 95). Тако и у настави српског језика, како на школском, тако и на високошколском нивоу, сигурно је да се на ове граматичке карактеристике може и мора указивати јер су оне део његове шире примене у наставној пракси (о употреби *Речника* САНУ в. Ristić, 2001; Novokmet i Bogdanović, 2015; Milosavljević, 2019). Познавање књижев-нојезичке норме, која је, видели смо, вишеслојна, дакле, не само граматичка и правописна, део је оних знања којима треба да овладају будући учитељи и наставници српског језика, те као таква, та норма мора бити обрађивана управо уз консултацију свих нормативних приручника, који ће, надамо се, у скоријој будућности имати и своје електронске варијанте, које би се лакше могле користити у наставној пракси.

Литература

- Bugarski, R. (2003). *Uvod u opštu lingvistiku*. Čigoja štampa.
- Dragičević, R. (2005). Šta sve saznajemo iz jednojezičkih rečnika. *Svet reči*, 19–20, 52–56.
- Dragičević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Zavod za udžbenike.
- Dragičević, R. (2012). *Leksikologija i gramatika u školi (metodički ogledi)*. Učiteljski fakultet.
- Gortan-Premk, D. (2004). *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Gortan-Premk, D. (2013). O leksikografskoj definiciji i sistemu leksikografskih definicija u Jednojezičnom rečniku. U M. Alanović, J. Dražić, G. Štasni i G. Štrbac (ur.). *Leksika, gramatika, diskurs. Zbornik u čast Veri Vasić* (str. 31–39). Filozofski fakultet.
- Ivić, P., Klajn, I., Pešikan, M., i Brborić, B. (2004). *Srpski jezički priručnik*. Beogradska knjiga.
- Milosavljević, B. (2019). Razvijanje rečničke kulture u akademskoj nastavi. *Književnost i jezik*, 66(1), 181–194. <https://doi.org/10.18485/kij.2019.66.1.13>
- Milosavljević, B. (2020). Rečnički članak kao tekst u nastavi leksikologije. *Inovacije u nastavi*, 33(4), 13–26. <https://doi.org/10.5937/inovacije2004013M>
- Novokmet, S., i Bogdanović, M. (2015). Primena Rečnika SANU u srednjoškolskoj nastavi srpskog jezika i književnosti. *Književnost i jezik*, 62(1–2), 173–187.
- Pešikan, M., Jerković, J., i Pižurica, M. (2013). *Pravopis srpskoga jezika*. Matica srpska.
- Prčić, T. (2016). Kakav nam opšti rečnik srpskog jezika najviše treba. U Ristić, S., Lazić Konjik, I. i Ivanović, N. (ur.). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa* (87–111). Institut za srpski jezik SANU.
- Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Dnevnik.
- Radovanović, M. (red.) (1996). *Srpski jezik na kraju veka*. Institut za srpski jezik i Službeni glasnik.
- Rečnik MS (1967–1976). *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, I–VI*. Matica srpska.
- Rečnik SJ (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Matica srpska.
- Ristić, S. (1995). Normativnost i leksičko normiranje u deskriptivnoj leksikografiji. *Naš jezik*, 30, 67–75.
- Ristić, S. (2001). Mogućnosti upotrebe rečnika u nastavi. *Književnost i jezik*, 48(1–2), 85–97.
- Simić, R. (red.) (1998). *Pravopisni priručnik srpskog književnog jezika*. Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Stanić, M., i Moračić, I. (1989). *Jezičko pravopisni savetnik*. Naučna knjiga.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Naučna knjiga.
- Tafra, B. (1994). Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu. *Rasprave ZHJ*, sv. 20, 299–312.
- Piper, P., Klajn, I., i Dragičević, R. (2022). *Normativna gramatika srskog jezika*. Matica srpska.
- Škiljan, D. (1987). *Pogled u lingvistiku*. Školska knjiga.
- Vasić, V., i Nejgebauer, G. (1999). Jednojezični rečnici kao gramatički korpus dvojezičnih. U Ivić, M., Ivić, P., Plankoš, J. i Stijović, S. (red.). *Aktuelni problemi gramatike srpskog jezika* (str. 281–288). Gradska biblioteka.
- Vesić, Lj. (2022). *Prilozi i predlozi u opštim rečnicima srpskog jezika* (doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/21291>
- Zeljić, G. (2020). *Pravopis i književnojezička norma*. Učiteljski fakultet.
- Zeljić, G. (2021). Oblici imperativa u pravopisnim priručnicima srpskog jezika. *Književnost i jezik*, 68(1), 139–158. <https://doi.org/10.18485/kij.2021.68.1.11>

Извори

- BBC, 23. 5. 2023. <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-61543454>
- Bebac.com, 30. 11. 2016. <https://www.bebac.com/vesti/volite-li-bebe-u-rozom-volecete-i-ovu-stranicu>

- B92, 30. 1. 2024, naslov. <https://www.b92.net/lokal/jagodina/hronika-dovezen-sa-teskim-povredama-poznato-stanje-povredenog-u-eksploziji-u-jagodini-2473771>
- Blic, 30. 9. 2019. <https://www.blic.rs/vesti/beograd/trenutno-je-u-gradu-nemoguće-dobiti-taksi-evo-sta-se-desava-ako-ih-pozovete/277q5pd>
- Blic, 13. 11. 2020. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ne-ocekujem-katastrofu-dr-nestorovic-procent-smrtnosti-je-opao-tesko-da-moze-da-bude/bmj3kt>
- Ćosić, B. (1982). *Bel tempo*. Nolit.
- Danas, 3. 6. 2023. <https://www.danas.rs/vesti/politika/svedocimo-jednom-kolektivnom-a3nksioznom-napadu-poslanika-sns-a-sagovornici-danasa-o-pojacanoj-agresivnoj-retorici-naprednjaka-nakon-kontramitinga/>
- Danas, 24. 6. 2023. <https://www.danas.rs/svet/ko-je-kuvar-koji-je-putinu-pripremio-puc-za-dorucak/>
- Danas, 16. 7. 2023. <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/obojimo-revoluciju/>
- Davičo, O. (1979). *Izabrana poezija*. Prosveta.
- Davičo, O. (1953). *Čovekov čovek*. Novo pokolenje.
- DM, reklama. <https://www.dm.rs/schwarzkopf-live-boja-za-kosu-l77-strastveno-roze-p9000101657357.html>
- Fonet, 21. 7. 2023. <https://fonet.rs/politika/36338408/mars-do-jerusalima.html?print=true>
- Havzijević, D. (2005). *Nevidljivi pas: profesija ratni reporter*. Prometej.
- Kiš, D. (1995). *Homo poetikus*. BIGZ.
- Le Monde diplomatique, srpsko onlajn izdanje, jun 2021. <https://lmd.nedeljnik.rs/2021/06/kovid-19-uzroci-indijske-katastrofe.html>
- Nedeljnik, 13. 7. 2019. <https://www.nedeljnik.rs/zabavljali-smo-se-od-zurke-kod-tejlor-swift-ed-siran-ozenio-drugaricu-iz-detinjstva-i-posvetio-joj-pesmu/>
- Nova S, 16. 1. 2024. <https://zadovoljna.nova.rs/dom-i-dizajn/kad-razmisljate-o-boji-zidova-u-stanu-pogledajte-ovu-sliku-koja-stedi-pare-i-zivce/>
- Petrović, S. (2000). *Srpska mitologija, knj. V*. Prosveta.
- Politika, 20. 4. 2016. <https://www.politika.rs/sr/clanak/353511/Najbolji-srpski-fudbaleri-pred-Uzicanima-i-Novosadanima>
- Politika, 25. 5. 2017. <https://www.politika.rs/scc/clanak/381400/Brehtov-magarac-i-pokretne-slike>
- Politika, 1. 2. 2019. <https://www.politika.rs/scc/clanak/421781/Zaplenjen-fotoaparati-vredan-vise-od-700-000-dinara>
- Politika, 8. 2. 2021. <https://www.politika.rs/scc/clanak/472535/Gasprom-energoholding-nastavlja-projekte-u-Srbiji>
- Politika, 13. 10. 2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/577522/Dom-zdravlja-Vozdovac-obeležava-Mesec-pravilne-ishrane-i-Svetski-dan-hrane>
- Politika, 14. 2. 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/542359/Najbolja-modna-izdanja-na-Veniti-ferzurci>
- Radičević, B. (1986). *Gorka grla*. SKZ.

- RTS, 17. 12. 2021. <https://www.rts.rs/radio/radio-beograd-2/4622948/jutarnji-program-iz-tri-studija.html>
- Savić-Aracki, D. (2022). *Cvetna bojanika – oboji, saznaj i nauči*. Dedy Co.
- Sportski žurnal, 22. 4. 2023. <https://www.zurnal.rs/scc/clanak/152182/mikael-Zelabal-doziveo-mozdani-udar-srecom-primecen-na-vreme>
- Sputnik Srbija, 29. 6. 2022. <https://lat.sputnikportal.rs/20220629/roman-abramovic-spartak-moskva-vlasnik-sport-fudbal-1139271551.html>
- Tanjug, 28. 8. 2023. <https://www.tanjug.rs/region/drustvo/47432/jos-18-vatrogasaca-spasioca-se-uputilo-u-grcku-radi-obuzdavanja-vatrene-stihije/vest>
- Telegraf, 11. 11. 2022. <https://www.telegraf.rs/vesti/beograd/3584069-napustena-kuca-u-centru-beograda-tera-strah-u-kosti>
- TV Insajder, 28. 12. 2023. <https://insajder.net/arhiva/vesti/protesno-okupljanje-u-kraljevu-ka-znak-solidarnosti-s-protestima-u-beogradu>

Summary

The paper examines the place of the Dictionary of the Serbian Language (Matica srpska, 2007/2011/2018) among the normative manuals that support Serbian literary and linguistic norm. In addition to orthography manuals (Pravopis srpskog jezika, Matica srpska, 2010) and grammar (Normativna gramatika, Piper et al.), it considers descriptive monolingual dictionaries of the literary/standard language, such as the six-volume dictionary MS/MH (1967–1976), and the one-volume Dictionary of the Serbian Language (MS, 2007/2011/2018). For the purposes of the paper, several dictionary determinants/lemmas were selected in the dictionary article which include grammemes and grammatical characteristics that are part of the literary-linguistic norm, namely gender, number, morphological and morphonological forms, etc. The aim of the research was to determine which grammatical features are highlighted in the Dictionary of the Serbian Language and whether they are aligned with the grammar and orthography norms, and how these features can be pointed out in the teaching of the Serbian language at the school and university level.

Keywords: Serbian language, literary language norm, Dictionary of the Serbian Language, Serbian language teaching